

GINTLI TIBOR

Profán vezeklések (Szindbád megtérése)

Az alábbi rövid tanulmányban arra vállalkozom, hogy két kiemelkedő színvonalú novella értelmezésének segítségével jellemezzem a *Szindbád megtérése* című kötet elbeszélésmódjának sajátosságait. A kötetcímnek több jelentésszint tulajdonítható: egyrészt a szó valósi konnotációi révén felidézi a jó útra térés, a megigazulás jelentéstartamát. Másrészt a Szindbád-történetek ismert dramaturgiájának megfelelően számos novella cselekményét az adja, hogy Szindbád visszatér valamelyik korábbi szerelmének színhelyére, illetve felkeresi egykori szerelmesét. A szó harmadik jelentése a halálközeli állapotból az életbe való visszatérés, az életunalom után az életkedv ismételt visszanyerése. *A tetszhalott* című elbeszélés – amely a gyűjtemény kiemelkedő darabjai közül való – jelenetszerűen is színre viszi ezt a hangulati mozgást. Szindbád szeretője otthonában egyszer csak tetszhalott állapotba kerül, s az immár hasznavehetetlen férfiút a csalódott szerető felülteti a kétkerekű homokfutó bakjára és hazaindítja. Otthon a feleség úgy dönt, hogy nem fogja saját költségén eltemettetni a férjét, lehúzza róla a vadmacska-bundát, és a fogatot visszairányítja a szerető portájára. A jelenetsor minden bizonnyal ismerős Huszárik Zoltán filmjéből, a novella befejezése azonban eltér a filmet keretező jelenettől. A hajnali hidegben Szindbád egyre kellemetlenebben érzi magát, és hangos kiabálással kér bebocsátást szeretője házába. *A tetszhalott* cselekménye jól szemlélteti a kötet egészének hangnemét, amelyben a melankolikus humor az uralkodó elem. Az egyes novellák ugyan eltérő mértékben juttatják érvényre ennek az összetett hangoltságnak az alkotóelemeit, egyesek inkább a humort, mások inkább a rezignációt helyezik előtérbe, a két komponens egymást kiegészítő szerepe azonban valamennyi elbeszélésben érvényesül. A kötetnek talán azok a legösszetettebb darabjai, melyekben a két alkotóelem kiegyenlíti egymást, egyik sem kerül túlsúlyba, s az elbeszélés nézőpontját egyfajta sajátos eldöntetlenség jellemzi. Ironia és komolyság egyensúlya a szemléletmódnak azt a meditatív tétovaságát viszi színre, amely annyira jellemző a Krúdy műveinek relativista szemléletmódjára.

Az értelmezés tárgyául választott két novella a legismertebb Szindbád-történetek közül való, mivel ugyancsak szerepelnek Huszárik Zoltán filmjében. Megjegyezhető, hogy a filmben mindkét novella veszít valamennyit az eredeti, szöveges változat komikus vonatkozásaiból, jóllehet a Huszárik alkotása sem érzéketlen a komikum iránt. Egyik sem lépteti föl például Szindbád kacsafark hajzatú fiát, aki koravén józanságával folytonosan szerelmi kalandokba bocsátkozó apjának komikus ellenpontja. *Az életmentő kékefestő* és a *Pénzzel jár*

ják a búcsút abban a tekintetben is közel állnak egymáshoz, hogy mindkettő cselekményében fontos szerephez jut a bűnbocsánat és a vezeklés. Az elsőként említett novellában Szindbád egy sajátos gyónás, a másodikban pedig egy különös búcsújárás segítségével igyekszik elérni az elkövetett bűnök alóli feloldozást, illetve az életkedv visszatérését.

Az életmentő kékfestő szövege Szindbád irónia és humor között ingadozó monológjával indul, amely a gyónás témája körül forog. A monológ komolyság és irónia között ingadozó karakterét jól mutatja, hogy Szindbád olyan érveket mozgósít a régi templomokban tett gyónás előnyben részesítése mellett, amelyek számos komikus elemet tartalmaznak. E sajátos eszmefuttatásból például arról értesül az olvasó, hogy a régi templomok kikopott kövei azzal a gondolattal vigasztalják a vezeklőt, hogy bizonyára nagyobb bűnösök súlyosabb bűnei alatt kopott el a padlat. A térdeplőzsámfoly azért készült tölgyfából, hogy elbírja a bűnök súlyát, a gyóntatószékből pedig az egykori hercegnők és királyok bűnbánata sasmadarak módján emelkedett az ég felé, mely madarak sokkal teherbíróbbak, mint a városi galambok. Mint látható a bűnbánat spirituális, lelki eseményéhez Szindbád monológja rendre anyagi vonatkozásokat társít. Ez a sajátos materializmus mintegy kétségbe vonja, de legalábbis elbizonytalanítja a bűnbocsánat szentségének vallási dogmáját. A vallásos bűnbánat külsőségeinek gyakorlása és e megtérés paródiába hajló jellegének kettőssége alakítja a határszelen fekvő felvidéki kolostor felkeresését elbeszélő szakasz első jelenetét is. Szindbád szól a fiákeresnek, hogy álljon meg, mert gyalog akarja folytatni az utat a kolostorhoz. A vezeklésnek ezt a gesztusát Szindbád fia elképedve konstatálja, nem ismer rá az apjára, már-már azt hiszi, hogy az bankóhamisításba keveredett. Végül mégsem kell csalódnia apjában, mert az öreg Szindbád hirtelen megváltoztatja elhatározását, mondván gyermekkoraiban büntelen fiúcskának ismerték az atyák, „mit szólna páter Göbi”,¹ ha meghallaná súlyos bűneit. A páter nevének komikus hatása készíti elő azt az ironikus fordulatot, melynek során kiderül, hogy az ártatlan kisgyermek azért volt egykor teljesen bűn nélkül való, mert egyik barátja fizetség ellenében magára vállalta a bűneit. Ez a sajátos kereskedelmi ügylet minden korábbi jelzésnél nyilvánvalóbban illeszti ironikus idézőjelek közé Szindbád bűnbánó magatartását.

A vendéglőbe letelepedő Szindbád azonnal Valentinért küld, s ahogy az megérkezik, rögtön a tárgyra tér, s neki szegezi a kérdést: „Gyóntál már a bójtben?”,² ami határozottan jelzi, hogy ismét a gyermekkori üzlethez hasonló tranzakcióra készül. Valentin az elbeszélői leírás az olcsó olajnyomatok szentképeihez hasonlítja, s azt is megjegyzi, hogy olyan szőke szakálla van, mint a hittérítőkné. Homloka egy apostol homlokát idézi, akinek arcképét Valentin anyja valószínűleg túl hosszán nézegette terhessége idején. Látható, hogy a szentség jelzéseihez a szöveg többnyire ironikus indexeket kapcsol. Valentin legalább olyan mértékben tekinthető jámbor együgyűnek, olyan baleknak, „akikkel a kupeczek biztosan megcsinálják a maguk üzletét”,³ mint

¹ Itt és a továbbiakban az alábbi szövegiadásra hivatkozom: KRÚDY GYULA: Telihold. Elbeszélések 1916–1925. Szerk. BARTA ANDRÁS. Budapest, 1981. Szépirodalmi Könyvkiadó, 524. [KRÚDY, 1981.] (Barta ugyan a ciklus élére önkényesen beiktatta *A szentimentális férfiak* című írást, amely nem képezte részét az 1925-ben publikált kötetnek, egyebekben azonban pontosan követte a ciklus első kiadását.)

² Uo., 526.

³ Uo.

önfeláldozó, szentéletű embernek. Szindbád meglehetősen szemérmetlen hízelgésbe fog annak érdekében, hogy minél olcsóbban ússza meg az üzletet. Ugyanakkor az alkudozás közben lassan egy másik eseménysor is kirajzolódik. Mikor Valentin megemlíti, hogy a bűnöket nem ingyen vállalta magára, hanem darabját egy krajcárért, Szindbád meglepő vallomást tesz: „És vajon megbocsátottad-e nekem valaha, hogy egyszer elloptam a zacskót a nyakadból, amelyekben a vállalt és meggyónt bűnökért összegyűjtött pénzt a nyakadban hordtad?”⁴ Mivel Valentinnek annak idején sejtése sem volt a tettes kilétéről, Szindbád a feltett kérdéssel valójában most vallja be először az egykori lopást. A szituáció egyfajta profán gyónásként fogható fel, melynek során a bűnös nem a papnak, hanem közvetlenül az áldozatnak vallja meg az ellene elkövetett bűnöket.

Miután Valentin rááll az üzletre, módszeres gyóntatásba fog. Mivel kérdésére, hogy milyen bűnöket követett el, Szindbád rutinszerűen elhadart bűnök felsorolásával felel, nem éri be ezzel a gyors válasszal. Annál kevésbé, mivel a paráznalkodásról Szindbád nem tett említést. Az újabb kérésre („Hát a paráznalkodással hogy állunk?”), Szindbád lesütött szemekkel felel: „Mindenáron el akartam csábítani egy gyermekkori barátom kedves kis kedvesét... talán el is csábítottam. És lopott hetvenöt krajcáron köténytét vettem neki.”⁵ Szindbád vallomása az olvasónak eszébe juttatja Valentin korábbi szavait, amelyeket a lopás beismerése után mondott: „Sok hetvenöt krajcárt elvesztettem én azóta... Igaz, hogy ezen a bizonyos hetvenöt krajcáron köténytét akartam venni Marikának. Csak amolyan kis kötenyt, melyet az őszi vásáron árulnak.”⁶ Bár Szindbád nem mondja ki, hogy Marikát akarta elcsábítani, sőt valószínűleg el is csábította, de a két szöveghely egymásra felelő volta egyértelművé teszi a vallomás ki nem mondott tartalmát. Szindbád ezen a ponton valóban meggyónja bűneit, bevallja gyerekkori barátjának, hogy elcsábította szerelmét, ráadásul a bűnök átvállalása fejében adott, majd ellopott krajcárokból vásárolta meg a hódítás sikerét garantálni hivatott ajándékot. Szindbád valóban könnyít a lelkén, amikor így, sugalmazva bevallja, hogy gyermekkori barátja szerelmi érzését annak minden elemében kisajátította és megcsúfolta. Miközben a novella a gyónás vallásos formájához rendre ironikus indexeket kapcsol, a Valentinnek tett vallomást valódi gyónásként állítja be, melynek során Szindbád olyan bűnt vall be, amely egész élete során nyomasztotta. Így fonódik össze paródia és komolyság a gyónás eseményében.

A valódi megbánás elmélyültségét a novella cselekménye hamarosan komikus irányába mozdítja el. Az olvasó megtudja, hogy Valentin elvette Marikát, s a gyermekkori barát most azt jelöli meg a bűnök átvállalásának áráként, hogy vagy Szindbád vagy a fia, üzzék ki az ördögöt Marikából. Ennek a furcsa vagylagosságnak a magyarázatára hamar fény derül, ugyanis Valentin szavaiból kitűnik, hogy az öregedő Marika szerelmes lett az új mesterlegénybe. Az ördögűzés tehát korántsem valamilyen vallásos cselekedet lenne, hanem Marika elcsábítása. A szituáció komikumához az is hozzájárul, hogy a jelenben jótékony beavatkozás lenne az, ami a múltban bűnnek számított.

⁴ Uo., 527.

⁵ Uo., 528.

⁶ Uo., 528.

Igaz, időközben Marika is számottevő változáson ment keresztül. Miután megjelenik a vendéglőben, a kiállhatatlan öreg feleség típusát testesíti meg, akinek bemutatása során az elbeszélő nem fukarkodik a komikus fordulatokkal. A novella zárlatában ismét feltűnik egy teológiai kifejezés, melyet a szöveg ugyancsak látványosan elmozdít eredeti kontextusából. Szindbád, látva a házsártos öregasszony dühös szitkozódását, nagylelkű szavakat intéz fiához: „Nem, még az én bűneim sem érnek meg annyit, hogy te engem megváltsál.”⁷ Azaz felmenti a szerelmi ténykedéssel megvalósítandó, sajátos ördögűzés terhes feladata alól.

A *Pénzrel járják a búcsút* az előző novellához hasonlóan Szindbád monológjával indul, melybe a főhős életunalmáról számol be. A reális fiatalember a búcsújárást javasolja apjának, Szindbád azonban úgy nyilatkozik, hogy csak akkor ölt szőrcsuhát és megy el kegyes helyekre, ha már bizonyosan nem tud segíteni rajta egyetlen nő szerelme sem. A szőrcsuha említése a maga középkort idéző anakronizmusával már a búcsújárás motívumának első megjelenésekor ironikus színben tünteti fel a vallásos áhítatnak ezt a formáját. Hamar elérkezik az az idő, amikor Szindbád belátja, hogy már egyetlen nő sem akarja meggyógyítani, így aztán mégis „a papokhoz kellett fordulni, [...] hogy valamely irányzatot találjon az életben, amely irányzat felé haladva, legalább némi ízét is megérezze a sónak és kenyérnek, a bornak és a gondolatnak.”⁸

A zarándoklat azonban meglehetősen különös módon veszi kezdetét, a búcsúvezér úgy rendelkezik, hogy Szindbád üljön fel a gyékényes kocsira, igyon bort, egyen szalonnát cipóval, és vágjon hozzá hagymát is, ha ízlése úgy kívánja. A búcsújáró vezeklésnek meghatározó eleme az önmegtartóztatás és az alázat, ezek nyilvánulnak meg a gyaloglásban és a böjtölésben. Szindbád zarándoklatának indulása ezért nehezen értelmezhető más-ként, mint a búcsújárás paródiájaként. Ezt a komikus perspektívát a narrátor szövegműve hanghordozása is felerősíti, ami a vallási rítussal szemben táplált elbeszélői kételyre enged következtetni. A narrátor arról tudósít, hogy a kísértő ördögök több alkalommal is rátámadtak a kegyes menetre, jöttek szűnyogok, nyulak és földön tekergőző kígyók képében, mely utóbbiakat a búcsúvezér egyszerűen agyonverte a botjával. Az elbeszélő beszámol egy az áhítatos vonulást megzavaró tumultuózus jelenetről is. Egy holló aranygyűrűt ejtett ki a csőréből, amire azután nagy kavarodás támadt, míg végül egy erőteljes leányzó szerezte meg a zsákmányt, akitől a búcsúvezér nyomban el is kobozta azt. A zarándoklatat önmagában is némiképp komikus perspektívába állító jelenet humorát tovább fokozza a Heltai Gáspár krónikájára tett utalás fölismerése. Ott Zsigmond király adja a gyűrűt annak a nemeslánynak, aki moldvai hadjárata idején a kedvére tett, s aki e kapcsolat következményeként Hunyadi Jánost világra hozta. A holló elragadja az ismertetőjegyként adott gyűrűt, felrepül vele egy fára, de a lány testvérbátyja végül íjával lelövi a madarat. Így lehetővé válik, hogy a lány a gyűrű bemutatásával bizonyítsa a királyi udvarnál fia királyi származását.⁹ A vezeklő nők nyugodt menetét a világi rang iránti naiv vágy bontotta meg, a búcsújárók tehát aligha távolodtak el lélekben a földi hívságtól.

⁷ Uo., 530.

⁸ Uo., 549.

⁹ Vö. HELTAI GÁSPÁR: Krónika az magyaroknak dolgairól. In: Heltai Gáspár és Bornemissza Péter művei (Magyar remekírók). Budapest, 1980. Szépirodalmi Könyvkiadó, 442–448.

Szindbád zárandokútja a furcsa kezdet szabta mederben folytatódik tovább. Bár az önmegtartóztatásnak magától értetődő része a testi élvezetektől való tartózkodás, Szindbád úgy jár a templom körül fáradtan pihenő nők között, mint „valamely halászó gólya”,¹⁰ aki tehát prédát keres az asszonyok között. Búcsú bácsi¹¹ ismét sajátos ötlettel áll elő, azt javasolja Szindbádnak, hogy kóstolja meg az özvegy kocsmárosné pörköltjét. A zárandoklat ellenére hősünk most sem zárkózik el a húsételek fogyasztásától, sőt az a lehetőség is felmerül benne, hogy ő legyen a kocsmáros ezen a búcsújáró helyen. A pörkölt elfogyasztás után megfeledkezni látszik arról, amit korábban a búcsúvezér invitálására válaszolt: „Éppen a kocsmárosnék miatt vannak olyan különös ízek reggelenként a számban, amely ízek magyarázatát nem tudom. Halott íze van a torkomnak.”¹² Szindbád fia határozottan szembeszáll apja tétova tervezgetésével, végül a kerítői és a búcsújárást vezető szent életű ember szerepe között ingadozni látszó Búcsú bácsi is arra emlékezteti Szindbádot, hogy a búcsújárás előírásai szerint a szabad ég alatt kell aludnia. Ez követően odavezeti Szindbádot a búsi asszonyok közé, akik azt a feladatot kapják, hogy altassák el az éjszakai nyugalmat nem leelő idősödő úriembert.

Az elbeszélés mintegy oldalnyi terjedelmet fordít az alvó asszonyok leírására, akik között – ellentétben a jelenet filmbeli feldolgozásával, ahol csak öregasszonyok láthatók – fiatalasszony és lány is található. Erre azért fontos emlékeztetni, hogy láthatóvá váljon: a tíz búsi asszony a nőiségnek több aspektusát jeleníti meg, melyek közül nem hiányzik az erotikus vonzerő sem. Komikum és komolyság egyensúlyát a novella zárlatában az teremti meg, hogy bár az altatás leírása sem nélkülözi a komikus elemeket, Szindbád vezeklése mégis megvalósul. Az elbeszélés komikus regiszterét erősíti, hogy az öreg Búsiné – aki lábait úgy nyújtja elő a szoknya alól, mint valamiféle szarka – Szindbádot végigmérve előre kéri az altatásért járó tíz pengőforintot, ami arra utal, hogy megbízhatatlan figurának tartja. Szindbád vezeklése abban áll, szerelmi ábrándok és erotikus vágyak nélkül fekszik le az asszonyok közé, pedig bal oldalról „valamely leányféle nyomta az inához a meztelen talpát”.¹³ Zárandokútjának komoly tartalma a szexuális önmegtartóztatásban rejlik. A búcsújárás tehát ebben az értelemben minden parodisztikus előzmény ellenére megvalósul. Ezt az elbeszélői szólammal is igyekszik aláhúzni, hogy az utolsó bekezdésben ismét megpendíti az erotika témáját. A narrátor megemlíti, hogy a Szindbád körül fekvő nőknek „[b]izonyára volna annyi erejük, hogy jól megraknák az alvó férfit, ha az valamely illetlenségre gondolna. De Szindbádnak eszébe sem jutott ilyesmi.”¹⁴ A humoros szófordulat és a vezeklésszerű szexuális önmegtartóztatás együttese adja a novella sajátos összetettségét. Szindbád Búsiné mesemondását hallgatja az ördögökről, akik szertejárnak a világban. A mesehallgatás ugyancsak az erotikamentességet hangsúlyozza, hiszen Szindbádot az anyagyerék viszony egyik jellegzetese szituációjába helyezve jeleníti meg. Úgy hallgatja Búsinét, ahogy a gyerek az édesanya meséjét.

¹⁰ KRÚDY, 1981., 551.

¹¹ A ciklus névadási gyakorlatáról lásd. PETHŐ JÓZSEF: „Aki igazi az igazi nevünkön nevez végre...”. Krúdy Gyula írói névadása a Szindbád megtérése című kötetben. Névtani Értesítő, 2000. 97–103.

¹² KRÚDY, 1981., 551.

¹³ Uo., 555.

¹⁴ Uo.